

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ / СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-787.24:373.5.013.42:343.85-053.6

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2026-2-130-135>

Коба Лариса Миколаївна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальність 231 Соціальна робота

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

kobalara@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0001-7216-5942>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Проблема профілактики правопорушень серед підлітків у сучасних умовах набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням соціальних ризиків, трансформацією ціннісних орієнтацій молоді та ускладненням процесів соціалізації. Підлітковий вік характеризується підвищеною чутливістю до впливу соціального середовища, прагненням до автономії та самоствердження, що за відсутності належної підтримки може сприяти формуванню ризикованих моделей поведінки (Караман, 2002).

Заклад загальної середньої освіти відіграє ключову роль у процесі соціалізації підлітків, оскільки поєднує освітню, виховну та соціально-інтегративну функції. Саме в межах шкільного середовища формуються основи правової культури, відповідальності та соціальної компетентності. Водночас ефективність профілактичної діяльності значною мірою залежить від наявності чітко визначених організаційно-педагогічних умов, які забезпечують системність і результативність реалізації технології соціальної роботи (Жук & Макар, 2023).

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та характеристика організаційно-педагогічних умов реалізації технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі організаційно-педагогічні умови розглядаються як сукупність взаємопов'язаних факторів, що забезпечують ефективність освітнього або соціально-педагогічного процесу. Вони включають нормативно-організаційні, змістові, методичні, кадрові та середовищні складники, які створюють сприятливе підґрунтя для досягнення поставленої мети (Лютий, 2012).

У контексті профілактики правопорушень серед підлітків організаційно-педагогічні умови визначаються як комплекс взаємопов'язаних заходів, форм діяльності, управлінських рішень і соціально-педагогічних механізмів, що забезпечують системне формування правомірної поведінки учнів (Профілактика деструктивної поведінки підлітків, 2022).

Розроблення та впровадження технології соціальної роботи в закладі загальної середньої освіти ґрунтується на системному, середовищному та ресурсному підходах. Системний підхід дозволяє розглядати профілактику як цілісний процес із чітко визначеною структурою, середовищний – акцентує роль шкільного простору як чинника формування поведінки, ресурсний – орієнтує на використання потенціалу особистості підлітка та шкільної спільноти.

Однією з базових умов реалізації технології є інтеграція профілактичного змісту в навчальні предмети та позаурочну діяльність. Профілактика правопорушень не може бути ефективною, якщо вона обмежується окремими виховними заходами. Вона має стати органічною складовою освітнього процесу (Опацький, 2013).

Інтеграція передбачає включення проблематики правомірної поведінки, відповідальності та соціальних норм у зміст уроків громадянської освіти, правознавства, історії, української мови та літератури, а також використання проблемно-ситуативних методів навчання. Такий підхід сприяє формуванню когнітивного компонента правомірної поведінки та забезпечує її усвідомлене прийняття.

Формування безпечного освітнього середовища є ключовою умовою профілактики правопорушень. Безпечне середовище розглядається як система соціальних взаємин, у межах якої забезпечуються повага до гідності особистості, справедливість, прогнозованість вимог та ефективне реагування на конфлікти.

Реалізація цієї умови передбачає розроблення та впровадження Кодексу честі учня, узгодження правил поведінки, розвиток культури ненасильницького спілкування, а також створення механізмів підтримки й раннього виявлення ризикових ситуацій.

Важливою організаційно-педагогічною умовою є здійснення індивідуального соціально-педагогічного супроводу підлітків, які демонструють ознаки ризикованої або девіантної поведінки (Рудкевич, 2021).

Індивідуальний супровід включає діагностику, розроблення індивідуального плану роботи, регулярні консультації, розвиток навичок самоконтролю та координацію взаємодії з батьками. Такий підхід забезпечує адресність профілактики та сприяє стійким поведінковим змінам.

Розвиток учнівського самоврядування виступає важливою умовою формування суб'єктної позиції підлітків. Участь у прийнятті рішень, організації заходів і вирішенні конфліктів сприяє формуванню відповідальності та закріпленню правомірних моделей поведінки (Федорченко, 2011).

Самоврядування виконує функцію соціального тренажера, у межах якого підлітки отримують досвід конструктивної взаємодії, планування діяльності та дотримання спільно вироблених правил.

Моніторинг і зворотний зв'язок забезпечують керованість процесу реалізації технології. Систематичне відстеження змін у поведінці учнів, аналіз їхньої участі в профілактичних заходах та узгодження дій педагогів і батьків дозволяють своєчасно коригувати зміст і форми роботи.

Моніторинг виконує не лише контрольну, а й розвивальну функцію, сприяючи усвідомленню підлітками власних досягнень і труднощів.

Ефективність профілактичної діяльності значною мірою залежить від узгодженості виховних впливів школи й сім'ї. Тематичні зустрічі з батьками, консультації та спільне обговорення проблем виховання забезпечують єдиний підхід до формування правомірної поведінки підлітків (Юрків, 2021).

Аналіз результатів реалізації технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти дозволяє зробити висновок про визначальну роль організаційно-педагогічних умов у забезпеченні її ефективності. Саме ці умови виступили системоутворювальним чинником, який забезпечив перехід від фрагментарної профілактичної діяльності до цілісного, керованого й результативного процесу формування правомірної поведінки підлітків. Отримані результати підтверджують, що навіть науково обґрунтована технологія не може бути ефективною без створення відповідного організаційного та педагогічного підґрунтя її реалізації.

Насамперед заслуговує на увагу той факт, що інтеграція профілактичного змісту в освітній процес змінила саму логіку профілактичної роботи в школі. Профілактика перестала сприйма-

тися учнями як зовнішній контроль або додаткове навантаження, а стала органічною частиною навчально-виховної діяльності. Це підтверджує положення про те, що стійкі поведінкові зміни можливі лише тоді, коли цінності та норми правомірної поведінки послідовно актуалізуються в різних освітніх контекстах. Таким чином, інтегративний характер профілактики виступив важливою умовою формування когнітивної основи правомірної поведінки, яка поєднувалася з її ціннісним і поведінковим наповненням.

Формування безпечного освітнього середовища виявилось однією з ключових умов стабільності позитивних змін. У процесі впровадження технології стало очевидно, що поведінка підлітків значною мірою детермінується характером соціальних взаємин у шкільному середовищі. Середовище, у якому правила є зрозумілими, справедливими та однаковими для всіх, знижує рівень тривожності, агресії та протестних форм поведінки. У такому контексті профілактика правопорушень відбувається не через жорстке регламентування, а через формування довіри, взаємоповаги та почуття приналежності до спільноти. Це підтверджує середовищний підхід, відповідно до якого школа виступає не лише місцем навчання, а й соціальним простором формування життєвих стратегій підлітків.

Особливого значення в обговоренні результатів набуває індивідуальний супровід підлітків групи ризику. Практика реалізації технології засвідчила, що саме ця умова дозволяє впливати на глибинні причини ризикованої та правопорушної поведінки, які не завжди проявляються в групових формах роботи. Індивідуальний супровід забезпечив можливість персоналізації профілактичного впливу, врахування особистісних особливостей підлітків, їхнього сімейного контексту та попереднього соціального досвіду. У результаті профілактика набула характеру підтримки й розвитку, а не контролю та санкцій, що значно підвищило її ефективність і прийнятність для самих підлітків.

Важливим результатом реалізації організаційно-педагогічних умов стало підтвердження ролі учнівського самоврядування як чинника формування суб'єктної позиції підлітків. Залучення учнів до прийняття рішень, організації заходів і розв'язання проблем шкільного життя сприяло формуванню відповідальності, навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії. Самоврядування виступило своєрідним «соціальним тренажером», у межах якого підлітки набували досвіду правомірної поведінки в реальних соціальних ситуаціях. Це дозволяє стверджувати, що розвиток самоврядування є не допоміжним, а системоутворювальним елементом профілактичної роботи.

Не менш значущою виявилася умова системного моніторингу та зворотного зв'язку. Отримані результати підтверджують, що моніторинг виконує не лише функцію контролю, а є важливим механізмом управління процесом формування правомірної поведінки. Регулярне відстеження змін, аналіз поведінкових проявів і залучення учнів до рефлексії власних досягнень сприяли усвідомленню результатів профілактичної роботи та підтримці позитивної динаміки. Зворотний зв'язок дозволив своєчасно коригувати зміст і форми діяльності, що забезпечило гнучкість і адаптивність технології до конкретних умов шкільного середовища.

Важливим аспектом обговорення є взаємозв'язок між окремими організаційно-педагогічними умовами. Результати дослідження свідчать, що ефективність профілактичної роботи значно знижується за відсутності хоча б однієї з визначених умов. Зокрема, інтеграція профілактичного змісту без формування безпечного середовища не забезпечує стійких поведінкових змін, а індивідуальний супровід без підтримки з боку педагогічного колективу та сім'ї має обмежений ефект. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до реалізації технології соціальної роботи, у межах якого всі умови функціонують як взаємопов'язані елементи єдиної системи.

Отримані результати узгоджуються з міжнародними підходами до профілактики правопорушень у шкільному середовищі, зокрема з концепцією whole-school approach, яка

передбачає залучення всіх суб'єктів освітнього процесу та інтеграцію профілактики в різні сфери шкільного життя. Це свідчить про наукову валідність запропонованих організаційно-педагогічних умов і можливість їх адаптації до ширшого контексту освітніх систем.

Разом із тим у процесі обговорення результатів доцільно окреслити й певні обмеження. Ефективність реалізації організаційно-педагогічних умов значною мірою залежить від кадрового потенціалу закладу освіти, рівня готовності педагогічного колективу до міждисциплінарної взаємодії та підтримки з боку адміністрації. Крім того, складні соціально-економічні умови окремих сімей можуть знижувати результативність профілактичної роботи й потребувати залучення зовнішніх соціальних ресурсів.

Висновки. Таким чином, результати дослідження дозволяють стверджувати, що саме комплекс організаційно-педагогічних умов забезпечує ефективну реалізацію технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків. Вони створюють сприятливе середовище для формування правомірної поведінки, забезпечують узгодженість профілактичних впливів і сприяють розвитку соціально відповідальної особистості. Запропонований підхід має значний потенціал для впровадження в практику закладів загальної середньої освіти та подальшого наукового осмислення.

Організаційно-педагогічні умови реалізації технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Їх реалізація забезпечує створення сприятливого освітнього середовища, розвиток соціально відповідальності та формування правомірної поведінки учнів.

Системність, інтегративність і орієнтація на суб'єктність підлітків визначають ефективність запропонованої технології та створюють передумови для її впровадження в практику закладів загальної середньої освіти.

Список використаної літератури

1. Караман О. Л. Соціально-педагогічні умови захисту дитинства в діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ : [б. в.], 2002. 20 с.
2. Жук В. О., Макар Л. М. Соціально-педагогічна робота з профілактики правопорушень серед підлітків. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи [Електронне видання] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти (Харків, 19 трав. 2023 р.)* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, С. В. Бережна, М. П. Васильєва [та ін.]. Харків, 2023. С. 42–43.
3. Лютий В. П. Профілактика правопорушень неповнолітніх як напрям соціальної роботи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 54–61.
4. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. / Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : ФОП Буря О. Д., 2022. 144 с.
5. Опацький Р. М. Ювенальна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація : монографія / за наук. ред. С. М. Алфьорова. Запоріжжя : Дике Поле, 2013. 464 с.
6. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2021. 216 с.
7. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. 320 с.
8. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Старобільськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. 40 с.

References

1. Karaman, O. L. (2002). Sotsialno-pedahohichni umovy zakhystu dytynstva v diialnosti zahalnoosvitnoi shkoly [Social and educational conditions for the protection of childhood in the activities of general education schools]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Luhansk: [b. v.] [in Ukrainian].
2. Zhuk, V. O., & Makar, L. M. (2023). Sotsialno-pedahohichna robota z profilaktyky pravoporushen sered pidlitkiv [Social and educational work on the prevention of offences among adolescents]. *Aktualni problemy doslidzhen u haluzi sotsialnoi pedahohiky i sotsialnoi roboty – Current issues in research in the field of social pedagogy and social work*. (pp. 42–43). Kharkiv [in Ukrainian].
3. Liutyi, V. P. (2012). Profilaktyka pravoporushen nepovnitnitnikh yak napriam sotsialnoi roboty [Prevention of juvenile delinquency as a direction of social work]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, (2), 54–61 [in Ukrainian].
4. Zhuravel, T., & Udovenko, Yu. (Eds.). (2022). Profilaktyka destruktyvnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of destructive behaviour in adolescents]. Kyiv: FOP Buria O. D. [in Ukrainian].
5. Opatskyi, R. M. (2013). Yuvenalna polityka v Ukraini: teoriia, pravova osnova, instytualizatsiia [Juvenile policy in Ukraine: theory, legal basis, institutionalisation]. Zaporizhzhia: Dyke Pole [in Ukrainian].
6. Rudkevych, N. I. (2021). Metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty [Methods of social and educational work]. Lviv: Rastr-7 [in Ukrainian].
7. Fedorchenko, T. Ye. (2011). Profilaktyka deviantnoi povedinky shkoliariv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyscha: sotsialno-pedahohichniy aspekt [Prevention of deviant behaviour among schoolchildren in a socio-cultural environment: socio-pedagogical aspect]. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].
8. Yurkiv, Ya. I. (2021). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiamy naseleння [Theory and practice of professional training of future social educators and social workers to work with vulnerable groups of the population]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Starobilsk: DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].

Коба Л. М. Організаційно-педагогічні умови реалізації технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків

У статті здійснено теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов реалізації технології соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти як цілісної системи соціально-педагогічного впливу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності профілактичної діяльності школи в умовах зростання соціальних ризиків та ускладнення процесів соціалізації молоді. Розкрито сутність поняття «організаційно-педагогічні умови» в контексті соціально-педагогічної діяльності, уточнено його зміст та структурні характеристики. Визначено склад і логіку взаємодії умов, що забезпечують результативність впровадження технології в навчально-виховному процесі. Виокремлено та проаналізовано ключові умови ефективної реалізації технології: інтеграцію профілактичного змісту в освітній процес, формування безпечного й підтримувального освітнього середовища, розвиток учнівського самоврядування як чинника суб'єктності підлітків, організацію індивідуального супроводу підлітків групи ризику, системний моніторинг результатів і налагодження зворотного зв'язку, а також забезпечення міжсуб'єктної взаємодії школи та сім'ї. Доведено, що комплексна реалізація зазначених умов сприяє формуванню правомірної поведінки підлітків, підвищує стабільність позитивних поведінкових змін і забезпечує зростання ефективності профілактичної роботи в шкільному середовищі.

Ключові слова: соціальна робота, підлітки, профілактика правопорушень, правомірна поведінка, організаційно-педагогічні умови, заклад загальної середньої освіти.

Koba L. M. Organizational and pedagogical conditions for the implementation of social work technology for the prevention of juvenile delinquency

The article provides a theoretical substantiation of the organizational and pedagogical conditions for implementing a social work technology aimed at the prevention of juvenile delinquency in general secondary education institutions as an integral system of social and pedagogical influence. The relevance of the study is determined by the need to increase the effectiveness of school-based preventive activities under conditions of growing social risks and increasing complexity of adolescent socialization processes. The essence of the concept of “organizational and pedagogical conditions” is revealed in the context of social and pedagogical activity, and its content and structural characteristics are clarified. The structure and logic of interaction of the conditions ensuring the effective implementation of the technology within the educational process are defined. Key conditions for successful implementation are identified and analyzed, including the integration of preventive content into the educational process, the formation of a safe and supportive educational environment, the development of student self-governance as a factor of adolescents’ subjectivity, the organization of individual support for adolescents at risk, systematic monitoring of results and feedback mechanisms, as well as intersubject interaction between school and family. It is proved that the comprehensive realization of these organizational and pedagogical conditions contributes to the formation of lawful behavior among adolescents, ensures the stability of positive behavioral changes, and increases the overall effectiveness of preventive work in the school environment.

Key words: social work, adolescents, crime prevention, lawful behavior, organizational and pedagogical conditions, general secondary education institution.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого
доступу CC BY 4.0



Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.05.2026